

A FÖLDHASZNOSÍTÁS ÉS A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS HATÉKONYSÁGÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

SIPOS ALADÁR

az MTA rendes tagja, igazgató

MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest

A racionális földhasznosítás előtérbe kerülése főleg azzal függ össze, hogy a föld hazánk egyik legfontosabb természetes vagyona, a mezőgazdasági termelés speciális erőforrása, meghatározó termelési eszköze. A mezőgazdaságban a föld korlátozottan áll rendelkezésre, ugyanakkor — legalábbis a fejlődés mai fokán — mással nem pótolható termelési eszköz. A mezőgazdasági termelés valamennyi folyamata elválaszthatatlanul kapcsolódik a földhöz. A földfelszín azonban nemcsak a mezőgazdaság hasznosítja, hiszen az ipar, a közlekedés, a szállítás, az urbanizáció, általában a komplex területfejlesztés növekvő igényt támaszt a földre.

A tapasztalatok egyértelműen bizonyítják, hogy a mezőgazdaság fejlődése szempontjából rendkívül nagy jelentőségű a föld nem mezőgazdasági hasznosításának aránya. Egyfelől a mezőgazdasági hasznosításból kivont földterület következtében romlik a mezőgazdaság alapvető termelési eszközzel való ellátottsága, és ez hatással van a földek hasznosításának módjára is, újraértékeli a mezőgazdasági termelés földigényét. Másfelől azonban, lévén a gazdasági növekedés komplex jellegű, a mezőgazdaság fejlődésének is feltétele az infrastruktúra, az urbanizáció stb. fejlesztése. Mindebből következik, hogy a földhasználat különböző módozatai egymást feltételezve és kiegészítve, vagyis komplex módon jelennek meg. A föld mezőgazdasági és nem mezőgazdasági hasznosítása jórészt kizárják egymást, társításukra viszonylag ritkán van lehetőség (pl. parkerdő). A mezőgazdaságtól elvont föld olyan termelési eszköz, amelyet mással nem pótolhatunk. A föld a mezőgazdaságban betöltött meghatározó szerepet csak a víz- vad- és erdőgazdaságban játszik.

Az elmondottak szükségessé teszik, hogy a társadalom szempontjából vett racionális földhasználat érvényesítése miatt a földhasználók nemegyszer egymásnak ellentmondó érdekeit összehangolják és a föld ésszerű hasznosítását kiemelten kezeljék. Ezen belül súlyponti kérdésnek kell tekinteni a mezőgazdaság földellátottságát. A legfontosabb ok, ami ezt szorgalmazza az, hogy hazánkban jelenleg egy négyzetkilométerre 111 lakos jut, ami a világ átlagos népsűrűségének négyszerese, az USA-énak ötszöröse, a Szovjetunióénak pedig tízszerese.

Mindez érthetővé teszi, hogy Magyarországon nem napi feladat, hanem hosszú távon is kiemelkedő jelentősége van a termőföld védelmének és az optimális földhasznosításnak. A termőföld sokoldalú megítélése során azt is mérlegelni kell, hogy az országot milyen veszteség éri, ha a mezőgazdasági termelésből területet vonnak ki. Számítások szerint egy forint termelési érték előállításához szántóföldön 4,3, szőlőknél pedig 5,5 forint pótlólagos beruházásra van szükség. Egyre inkább előtérbe kerülnek tehát a *termőföld védelmére, javítására, a termelés területi elhelyezésére, a termőhelyi adottságok kihasználására irányuló törekvések.*

Említettem, hogy a földhasználók érdekei gyakran ellentétesek, ezért a racionális földhasználat kialakítása nem nélkülözheti a *makroszintű* döntéseket. Ennek nélkülözhetetlen feltétele: 1. a *mezőgazdaságon kívüli* földigények felmérése, annak kimunkálása, hogy hosszabb távon mennyi és milyen területeket szükséges kivonni ipartelepek, erdősítés, urbanizáció, infrastruktúra stb. fejlesztési célokra; 2. a *nem hasznosított területek* mezőgazdasági vagy egyéb célú hasznosításra alkalmassá tételét előírányzó *tervek* kidolgozása, a különböző hasznosítás előnyeinek és hátrányainak mérlegelése, a konkrét hasznosítási módokat kiválasztása, a volt mezőgazdasági területek *rekultivációja*, valamint az ehhez szükséges eszközök biztosítása; 3. a *földek értékelése*. A racionális földhasználat tehát makroszinten szükségszerűen komplexen kezeli a földhasznosítás különböző módzatait, szem előtt tartva, hogy a mezőgazdasági termelés alapvetően függ a termőterület nagyságától, hogy a termőföld elvesztése a mezőgazdaságban semmivel nem pótolható.

Nyilvánvalóan ezzel függ össze Nagy Sándor Istvánnak az a véleménye, miszerint „Hosszabb távon vitathatatlan, hogy az extenzív szemléletnek kell előnyt nyújtani a földhasznosításban, azaz arra kell törekedni, hogy termőterületünk csak indokolt esetben és a lehető legminimálisabb mértékben csökkenjen.”¹

Nagy Sándor István szerint a földhasznosítás alapkérdése a termőföld-készlet optimális szinten tartása, mert

— „a termésátlagokat és általában a mezőgazdasági termelést nem lehet biztonsággal előre megtervezni, s így a földalap folyamatos termelése lesz annak kritikus tényezője;

— a termésátlagok nem növelhetők a végtelenségig;

— a termőföld elvesztése semmivel sem pótolható;

— a produktív föld elvonása torzulást okoz a mezőgazdasági termelést kiszolgáló intézményrendszerben.”²

Az adatok, úgy tűnik, igazolják ezt a véleményt, hiszen Magyarország termőterülete az elmúlt 45 év alatt 10,5%-kal (400 ezer ha-ral) csökkent. A mező-

¹ Gazdálkodás 1979. 11. sz. 34. old.

² I. m. 33. old.

gazdasági művelt terület a felszabadulástól napjainkig mintegy 800 ezer ha-ral csökkent. Ezen idő alatt a művelésből kivont terület 350 ezer és az erdő 450 ezer ha-ral növekedett.

A szántóterület csökkenésének mértéke 12%, a legnagyobb mértékű volt a csökkenés 1947—1953 között, részben az 1950-es évek hibás agrárpolitikája, részben a tulajdonviszonyokban bekövetkezett változások — a mezőgazdaság szocialista átszervezése — miatt. Ez utóbbi ugyan végső soron mérsékelte a szántóterület csökkenésének ütemét.

A szántóterület csökkenése jelentős különbségeket mutat az egyes szektorokban. A legkisebb mértékben a termelőszövetkezetekben, a legjelentősebben a háztáji gazdaságokban csökkent.

A szántóterület csökkenését részben az erdő, a legelő és a gyümölcsösök területének növekedése kísérte. Számottevő volt azonban a művelésből kivont, illetve az ipar és egyéb ágazatok által igénybe vett terület nagysága.

A földhasználatban jelentős *strukturális* változások is megfigyelhetők. A területkiesés elsősorban az *intenzív* ágakat érintette. A legjelentősebben az *ültetvények* területe csökkent. Ezt nagymértékben a mezőgazdasági munkaerő számának csökkenése idézte elő, mivel ezek azok a kultúrák, amelyek gépesíthetősége még nem teljesen megoldott.

A földterület művelési ágak szerinti megoszlása alapvetően meghatározza a struktúráváltoztatás lehetséges mértékét, olykor nemcsak középtávon. Így a 15—20 éves szőlő- és gyümölcsültetvények kivágása óriási eszközpazarlás, amire az elmúlt években sajnos volt példa. Egy hektár szőlőtelepítés költsége például mintegy 200 ezer forint, de nincs olyan gyümölcsfaj, amely 50—70 ezer Ft/ha alatt telepíthető lenne. A hatékonysági szempontok azt indokolják, hogy csak a pótlással egybekötött területi átrendezés megvalósítása indokolt.

Pozitívan kell viszont értékelni a gyep (rét-, legelő) művelési ágakban az utóbbi évtizedben bekövetkezett változásokat. Ezek a változások a racionális földhasználat elvének lassú térhódítását jelzik a mezőgazdasági földhasználat gyakorlatában.

A mezőgazdasági terület csökkenésének vizsgálatánál, a termelésből kivont földek megítélésénél természetesen különbséget kell tenni a szerint, hogy a kivont területeket erdőtelepítésre, vagy más célokra használták-e fel.

Az erdősítés túlnyomórészt kedvezőtlen természeti adottságú területeken ment végbe, s így az végső soron e területek célszerűbb hasznosítását szolgálja. A statisztikai adatokból megállapítható, hogy a mezőgazdasági művelésből kivont földeknek több mint felét erdőtelepítésre, a többit különböző építési (ipari, közlekedési, bányászati, község- és városfejlesztési, vízügyi stb.) beruházások céljára vették igénybe. Sajnos a nem erdőtelepítésre felhasznált földek többsége általában kedvező természeti adottságú termőföld volt, s ezért igénybevételek módja a népgazdasági célszerűség szempontjából megkérdőjelezhető.

A föld az ipari termelésnek is és a lakossági igényeket kielégítő szolgáltatásoknak is tere. Magyarországon a *beépített* terület nő, s ezáltal egyre nagyobb területeket von ki a mezőgazdasági művelésből.

A mezőgazdasági termőterület optimális hasznosítása Csete László szerint olyan komplex rendszer, amelynek „döntő alkotóelemei és egyúttal ugrópontjai:

— A termőföld csökkentésének lassítása és a csökkenés terelése az átlagosnál kedvezőtlenebb termőhelyek felé.

— A termőhelyi adottságok maximális kihasználása.

— A talajok termőképességének fokozása.

— A racionális cselekvés elvének érvényesítése.”³

Az elmondottakból kiderül, hogy Csete László és Nagy Sándor István között a földhasznosítást illetően véleménykülönbség van. Csete szerint a racionális földhasznosítás legfontosabb eleme a termőhelyi adottságok maximális kihasználása. Gondolatmenete szerint, a termőföld a jövőben is csökken, ezért a földhasznosítás elsődleges kérdése a hozamok növelése. Ezzel szemben Nagy a hangsúlyt a mezőgazdaság földbázisának stabilitására helyezi: „...napjainkban — írja — *a termőföld csökkentésének lassítása, a jó minőségű földek megtartása, védelme, a földhasznosítás alapvető kérdése*. Ehhez képest a szerző által is említett alkotóelemek — így a hatékony kihasználás is — másodlagosak.”⁴

Nos, én úgy vélem, a termőföld optimális használata szempontjából mind a termőterület nagysága és minősége, mind pedig az egységnyi területre jutó hozamok nagysága meghatározó jelentőségű. Korábban láttuk, hogy a termőföld csökkenése gyorsult, s ez valóban felhívja a figyelmet a földalap védelmére, stabilizálására. A termőföld megóvása, csökkenésének lassítása elsőrendű feladat, ez azonban nem szorítja háttérbe a termőföld hatékony kihasználását, a hozamok növelését. E tekintetben a magyar mezőgazdaságban még igen nagy tartalékok vannak. Elég utalni az ún. agroökológiai potenciál felmérésére, amely szerint változatlan technológia alkalmazása mellett, de optimális termőhely esetén a termésátlagok sok növény esetében kétszeresére növelhetők.

Hangsúlyozom azt is, hogy a *termőföld csökkenése még gazdasági szempontból is lehet racionális*. Ilyennek kell minősíteni pl. a rossz vagy a rosszabb minőségű földek kivonását a művelésből, ha ezen területeket erdősítik. Egy másik példa: ma sem, de a jövőben még kevésbé helytálló úgy felfogni a talajhasznosítási módokat, hogy a korszerű gyepgazdálkodás alacsonyabb rangú, mint a szántóföldi termelés.

³ Gazdálkodás, 1979. 1. sz. 19. o.

⁴ Gazdálkodás, 1979. 11. sz. 34. o.

A racionális földhasználat igen fontos eleme — megítélésem szerint — a *meglevő termőföldtartalékok művelésbe vonása* és bizonyos, korábban a termelésből kivont területek *rekultivációja*. Hazánkban évente átlagosan a szántóterületnek kb. 1%-a (30—50 ezer ha), illetve a szőlőterületnek kb. 2—3%-a (4—5 ezer ha) marad megműveletlen. Ennek főbb okai a következők:

1. *A termelészövetkezetekben, állami gazdaságokban:*

a) A műveletlen szántóterületnek 1/3-a a kedvezőtlen domborzati és talajadottságok miatt, kb. 30%-a árvíz vagy belvíz miatt, a többi főleg a területek szétszórtsága, elaprózottsága miatt marad parlagon.

b) A szőlők kiesése a művelésből főleg az ültetvények természetes előregedésére, kiritkulására, a területek elaprózottságára vezethetők vissza. Felújításuk pedig azért marad el, mert ezek a területek nagyüzemi művelésre nem alkalmasak, illetve a szükséges anyagi eszközökkel a gazdaságok nem rendelkeznek.

2. *Az egyéni gazdaságok* mezőgazdasági rendeltetésű földjei viszont leggyakrabban a tulajdonosok kioregedése, elköltözése, a termelési költségek emelkedése (pl. munkabér), a gépi és fogaterő hiánya miatt maradnak parlagon.

3. *Az egyéb földhasználók* — túlnyomó részben a községi tanácsok — kezelésében levő állami földeket legtöbbször azért nem művelik, mert azokat a mezőgazdaság nagyüzemei — általában a föld tagoltsága miatt — nem hajlandók használatba venni. A termelészövetkezetek azért sem vesznek át a tanácstól állami földeket, mert az egyrészt nem kerülhet a termelészövetkezetek tulajdonába, másrészt — az érvényes jogszabály értelmében — ez esetben értékeesebb földjeiknek kisajátítása esetén nem kaphatnak kártalanítást.

Az elmúlt években a megműveletlen területekből átlag mintegy 150 ezer hektár marad vetetlen, többségében a mezőgazdasági nagyüzemekben.

Az elmondottak alapján a termőföld, valamint a megműveletlen mezőgazdasági rendeltetésű földek ésszerűbb hasznosításának *feltételeit*, illetve *tennivalóit* a következőkben összegezhethetjük:

1. *A mezőgazdaságilag művelt terület csökkenése* törvényszerű, egyrészt a kedvezőtlen természeti adottságú területeken várható „területkivonás”, másrészt a népgazdaság különböző ágainak a jövőben is jelentkező területigénye miatt. Az utóbbi igényeket azonban — a termőföld szűkössége, az élelmiszertermelés stratégiai jellegére való tekintettel — indokolt a legszükségesebb mértékűre csökkenteni, és fokozottabban a mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas földekre koncentrálni. *Termőföldet mezőgazdasági termelésből kivonni népgazdasági szempontból is csak akkor célszerű, ha az ott előállított termékre a társadalom már nem tart igényt, vagy az előállítás költsége olyan magas, hogy az társadalmilag sem elviselhető, a felszabaduló munkaerőt pedig a népgazdaság más ágában nagyobb termelékenységgű munka keretében lehet foglalkoztatni.*

2. *Ami a műveletlen területek hasznosítását illeti:*

a) A jövőben következetesebben kell alkalmazni a jogszabályokban meghatározott szankciókat azokkal a vállalatokkal, illetve azok vezetőivel szemben, akik a jövedelmezőségre túlzottan törekedve a szántóföldi termelésből olyan földeket is kikapcsolnak, amelyek megművelése — noha csekélyebb haszonnal — de népgazdaságilag nem nélkülözhető.

b) A szétszórtnan, elaprózottan elhelyezkedő megműveletlen földek hasznosítása több irányú tennivalót igényel. Ezeket, az egyéni gazdaságok állami tulajdonba kerülő földjeit, a tanácsi kezelésű állami földek túlnyomó többségét, valamint a nagyüzemek műveletlen földjeinek mintegy egyharmadát földcserékkel, valamint kiegészítő földrendezéssel lenne célszerű nagyüzemi művelésre alkalmas táblákba összevonni. Ehhez azonban rendezni kell a föld adásvételével kapcsolatos általános jogi és közgazdasági kérdéseket.

c) A nagyüzemi művelésre nem alkalmas földeket, amelyek földrendezéssel sem vonhatók össze (pl. a zártkerti földek) magánszemélyeknek — élethossziglani — tartós használatra kellene átadni vagy eladni.

d) Az egyéni gazdaságok földjeinek megműveléséhez nélkülözhetetlen gépi és fogaterő feltételeit — a háztáji, és kiegészítő gazdaságok támogatására irányuló más intézkedésekkel összhangban — a mezőgazdasági nagyüzemek útján kellene garantálni.

A vetetlen területek csökkentése a mezőgazdasági terület relatív növelésének jól járható útja. Ugyanezt a célt segíti a *másodvetések* szorgalmazása is. A gyakorlati tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a struktúrától függően a másodvetések aránya elérheti a szántóterület 15—20%-át is.

A földhasznosítás területén megoldandó egyes bányászatok tevékenysége során visszamaradó területek sorsa. Ezzel függ össze az ún. *rekultivációs* tevékenység. Ez nem egyformán érinti az ország különböző részeit, egyes megyékben azonban komoly problémaként jelentkezik. Így pl. Heves megyében a visontai külfejtéses bánya működése következtében jelenleg 1,615 ha az ilyen terület, s ez évente kb. 200 h-ral növekszik. Hasonló problémák azonban más bányászatok — kavicsbányák, kőbányák — üzemeltetése kapcsán is felmerülnek. A tények azt mutatják, hogy az érintett bányászatok területén rekultivációs tevékenység alig folyik, vagy ahol vannak is ilyen kutatások, a nagyüzemi művelésre visszaadott területek nagysága nem jelentős.

Mezőgazdasági területünk 38,5%-a kitűnő és jó minőségű terület, 41%-a közepes minőségű, míg 20,5%-a kedvezőtlen termőhelyi adottságú. A földterület szűkös volta miatt szükséges a gyenge minőségű területek művelése is. Gazdaságpolitikánk nem lényegtelen kérdése, hogy a rendelkezésre álló földterületet hogyan, milyen hatásokkal használjuk fel, sikerül-e a természeti tényezőkben rejlő potenciális lehetőségeket kihasználni.

Az, hogy egy nemzetgazdaság a gyengébb minőségű földeket milyen mértékben vonja be a termelésbe, sok tényező függvénye. A legfontosabbak: a lakossági szükségletek, az arány a jó és gyenge minőségű földterületek között, az ország gazdasági helyzete, az élelmiszerek export-import viszonylatai.

A kedvezőtlen adottságú talajok mintegy 40%-án nem kielégítő a vízgazdálkodás, 13%-ának erősen savanyú a kémhatása, 16%-án súlyos eróziós károk korlátozzák a termelékenységet. E téren a helyzet kedvezőtlen, annak ellenére, hogy a *talaj minőségének javítására* évről évre jelentős összeget fordítunk (az utóbbi években mintegy évi 1 498 036 ezer forintot). E nagy (állami célcsoportos) beruházások ellenére még messze vagyunk a kívánt eredménytől. Az ezer hektár mezőgazdasági területre jutó talajjavítás az utóbbi tíz esztendőben a vártnál lassabban növekedett, noha közben jó minőségű földeket vontak ki a mezőgazdasági termelésből.

Az elmúlt években a népgazdaság és a nagyüzemek erőforrásainak felhasználásával előbbre léptünk az *öntözésben* rejlő lehetőségek kihasználásában. Növekedett a korszerű esőztető berendezések aránya, a mezőgazdasági víztárolók hasznos térfogata, és az öntözés a termelés egyre hatékonyabb eszközévé vált.

A hatékonysági számítások szerint az öntözött területeken elsődlegesen az *intenzív* kultúrák arányát kell növelni, az öntözés területkijelölése során pedig elsőbbséget kell biztosítani a jó minőségű területeken. Az öntözés nemcsak önmagában hozamnövelő, de sok esetben javítja a műtrágyafelhasználás hatékonyságát is.

Fontos feladat a *vízrendezés* teljes megvalósítása, hiszen az elmúlt 20 év alatt évenként több millió forint kárt okoztak a belvizek.

A *hozamfokozó* mezőgazdasági ráfordítások (főleg a műtrágyák) közvetlen hozamfokozó hatásukon túl, közvetett módon földterületet helyettesítenek.

Az élelmiszertermelés technikai fejlődése jelentős *termelésszerkezeti* változásokat is eredményezett.

A termelési szerkezet mozgására, a termelőerők és termelési viszonyok változása, fejlődése hatott elsődlegesen. A mezőgazdasági nagyüzemek vállalkozási kedve elsősorban a jól gépesített, kevésbé élőmunkaigényes és viszonylag kevés munka- és üzemszervezési gonddal járó, ugyanakkor viszonylag jó jövedelmezőségi pozíciót teremtő *gabonágazatok* felé fordult.

A termelési körzetek termékstruktúrájára, szakosodási irányára és ütemére napjainkban döntően a vállalati orientációt meghatározó fajlagos hozam-, költség- és jövedelemviszonyok hatnak.

Hazánkban a *területfejlesztéssel* kapcsolatos kérdések az 1970-es évek derekán kerültek előtérbe. Az MSZMP először a X. Kongresszuson foglalkozott területfejlesztési politikával. Ma már gazdasági szemléletünk mindennapi formálója, gazdasági döntéseink természetes orientálója a természeti-gazdasági adottságok térbelisége.

Hazánk élelmiszer-szükségletének biztosítása többféle *térbeni* elhelyezéssel oldható meg. A társadalmi hatékonyság döntően attól függ, hogy mennyire közelíti meg a termelés térbeni elosztása az *optimálisat*, figyelembe véve a természeti és közgazdasági tényezőket. Az ország mezőgazdaságilag hasznosítható területeinek adottságai között meglévő természeti és közgazdasági különbségek nem hagyhatók figyelmen kívül a területi szakosodás szempontjából. Azt az alapkövetelményt, hogy a különböző minőségű területeket a társadalmi hatékonyság szempontjából legkedvezőbbben hasznosítsuk, úgy kell elérni, hogy az alapanyagtermelés, feldolgozás, tárolás, szállítás optimumát vertikálisan, népgazdaságilag hatékonyan oldjuk meg. Az így kialakítandó termelési struktúra megvalósítása viszonylag hosszú folyamat eredménye, az átállás technológiai, biológiai és anyagi-műszaki tényezők miatt nem valósulhat meg rövid idő alatt.

A probléma jelentőségét aláhúzza, hogy a mezőgazdasági *termelői árakat* nem a művelésbe vont legrosszabb minőségű, hanem az annál jobb földeken kialakult egyéni ráfordítások határozzák meg. Emiatt a rosszabb feltételek között gazdálkodó üzemek különösen nagy gondban vannak, hiszen nem tudják realizálni a bővített, de sokszor az egyszerű újratermeléshez szükséges pénzeszközöket sem.

A különböző minőségű földeken eltérően alakulnak a termelési költségek, lényegesen mások a földek egyéni ráfordításai — s mivel az árak általában térbeni differenciáltságot nem tartalmaznak — nagyok a differenciák a termék-szintjén elért fajlagos jövedelmekben is.

A különböző földminőségű kategóriák „egyéni” ráfordításai között olykor 30%-nál is nagyobb különbségek vannak, tehát az ágazatok önerőből történő fejlesztése termelési struktúrától függő mértékben kisebb-nagyobb gondot jelent.

A mezőgazdaság dinamikus fejlesztése általában megköveteli, hogy a pótlólagos befektetések a jobb megtérülési feltételeket biztosító jobb minőségű földterületek felé irányuljanak. Ugyanakkor meg kell oldani a kevésbé jó adottságokkal rendelkező gazdaságok továbbfejlesztését is.

A mezőgazdasági termelésben jelentkező ellentmondások felszámolásának útja a termelés *területi szakosodási* irányának hosszabb távú kijelölése, az aránytalanságok feltárása, körültekintő regionális ágazatfejlesztési politika kidolgozása. Hosszú, türelmes, de következetes út bejárása szükséges. Mindvégig szem előtt tartva azt az alapvető összefüggést, hogy a külgazdasági piacokon az extra-járadékképzés fő területe hazánkban a mezőgazdaság, és az erre épülő jól felszerelt, magas műszaki színvonalú élelmiszeripar.

Végül szólni kívánok a *földvédelem* jelentőségéről és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről.

Mint említettem, a termőföld-mennyiségnek csökkenése a jövőben is elkerülhetetlen. Nem mindegy viszont, hogy milyen ütemben és milyen minő-

ségű földek kerülnek ki a mezőgazdasági termelésből. Az elmúlt idők negatív tapasztalatai különösen fontossá teszik ezt a kérdést.

A közlekedési hálózat, az ipar- és a lakótelepek stb. építése jelentős földterület felhasználásával, nemegyszer együtt járt annak pazarlásával. E célokra sokszor a jó minőségű területeket használták fel, mert így alacsonyabb volt a beruházási költség, kevesebbet kellett költeni tereprendezésre, infrastruktúrára.

Sok esetben kifogásolható volt a mezőgazdasági üzemek magatartása is, mert sem telepeik kialakításánál, sem az optimális művelési ág telepítésénél nem tanúsítottak kellő gondosságot.

Mindezek szükségessé tették a mezőgazdasági rendeltetésű földek védelméről szóló 1961. évi VI. törvény megalkotását, mely bár hatáson volt, de az évek során felülvizsgálata szükségessé vált. Erre utalt a XI. pártkongresszus, és az 1977. évben kiadott Minisztertanácsi rendelet is, amely a „Mezőgazdasági rendeltetésű földek védelméről” intézkedett.

Hogyan értékelhetjük a meghozott földvédelmi intézkedéseket?

1. A mezőgazdasági rendeltetésű földek más célú használatának hatósági engedélyezési rendszere gyakran *nem képes biztosítani a földvédelmi törvény* olyan rendelkezéseinek érvényesülését, amelyek szerint egyrészt az építési beruházásokat lehetőleg mezőgazdasági termelésre nem alkalmas földekre kell irányítani, másrészt az igénybevételt a lehető legkisebb területre kell korlátozni. Ennek főbb okai:

a) Az igénybevétellel kapcsolatos tervek *nem tartalmazzak alternatívákat*, ezért a föld védelmét képviselő hatóság, valamint a kérdéses terület használója gyakorta kénytelen elfogadni és jóváhagyni a beruházás elhelyezésére a tervező megítélése szerint optimális, de a földvédelmi előírásokat figyelmen kívül hagyó tervet.

b) Az illetékes állami *képviselőnek* (földhivatalnak) hatáskör hiányában — a belterületi határvonal módosításánál — nincs módja földvédelmi, az ésszerű földhasználati érdekek érvényesítésére, amely szinte kivétel nélkül a belterület növekedését, terjeszkedését célozza, megváltoztatva ezáltal jelentős nagyságú és többnyire értékes mezőgazdasági terület rendeltetését. (A belterületi kérdés jelentőségének érzékeltetésére: a községek és városok belterülete jelenleg összesen mintegy 615 ezer ha, az ország területének 6,6%-a. Ennek 55%-a (336 ezer ha) mezőgazdasági művelés alatt álló terület (kert, szántó, szőlő, gyümölcsös stb).)

c) A *kisajátítás és kártalanítás* jelenleg hatályos jogszabályai nem ösztönöznek kellő mértékben a takarékos földfelhasználásra, igénybevételre.

2. A mezőgazdasági terület további csökkenését fékező leghatékonyabb eszköznek — a földvédelmi jogszabályok rendelkezéseinek szigorítása mellett — a *kisajátítás kártalanítási összegének jelentős növelése látszik*. A szocialista országok többségében a földek igénybevételéért lényegesen magasabb összegű

kártalanítást kell fizetni, mint hazánkban. Erre a kérdésre várhatóan választ ad a földek közgazdasági értékelésének közeljövőben kialakítható új rendszere és módszere.

Nem ösztönöz a takarékos földhasználatra az sem, hogy a földért fizetendő kártalanítás a beruházási költségek között szerepel, amelynek nagyobb részét többnyire az állam fedezi. Minden bizonnyal ösztönzőbb lenne olyan rendelkezés, amely kötelezően előírná a kártalanítás összegének a *vállalati nyereség terhére* történő elszámolását.

Nem tekinthető ésszerű megoldásnak az sem, hogy az állami tulajdonban levő földek kisajátításáért *nem jár kártalanítás*. Ez az állapot, amellet, hogy nem ösztönzi a beruházót kevesebb, vagy a mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas terület igénybevételére, egyéb problémákat is okoz. Így pl. köz tudott, hogy a termelészövetkezetek használatában jelentős állami tulajdonban levő föld van, továbbá hogy központi törekvés a községi, városi tanácsok kezelésében levő — túlnyomó részben megműveletlen — állami földek, valamint a különböző címeken évenként állami tulajdonba kerülő (korábban magántulajdonú) földek további termelészövetkezeti használatba vétele.

Ésszerű megoldásnak látszik az állami tulajdonú földekkel kapcsolatban, hogy azok kisajátításáért is illesse kártalanítás (pl. a kezelői vagy használati jog megvonása címén) a föld használóját.